

Store Restrup husmandsudstyknings

Kulturmiljø nr. 84

Bevaringsværdier

Siden udstykningen af Store Restrup Herregårds jord i 1912 har der været aktive landbrug på alle husmandsstederne og herregården. Dengang var der 50 husmandslodder og Store Restrup Herregård fungerede som højskole med undervisning i landbrug og samlingssted for områdets beboere.

Strukturen med de mindre husmandssteder langs de større veje er stadig synlige, men bygningerne er renoveret i tidens løb. Jordlodderne, på ca. 5-12 tdr. land, er stort set udviskede. Dog er der enkelte læbælter tilbage, som giver indtryk af de mindre jordlodder. Herregården er velbevaret og drives i dag som et slotshotel.

Husmandsstederne har ikke et særkende men er af varierende stand og størrelse. Det anbefales, at der ikke etableres en større mængde nye ejendomme eller at eksisterende ejendomme ikke udbygges væsentligt, da dette vil sløre kulturmiljøet.

Tema

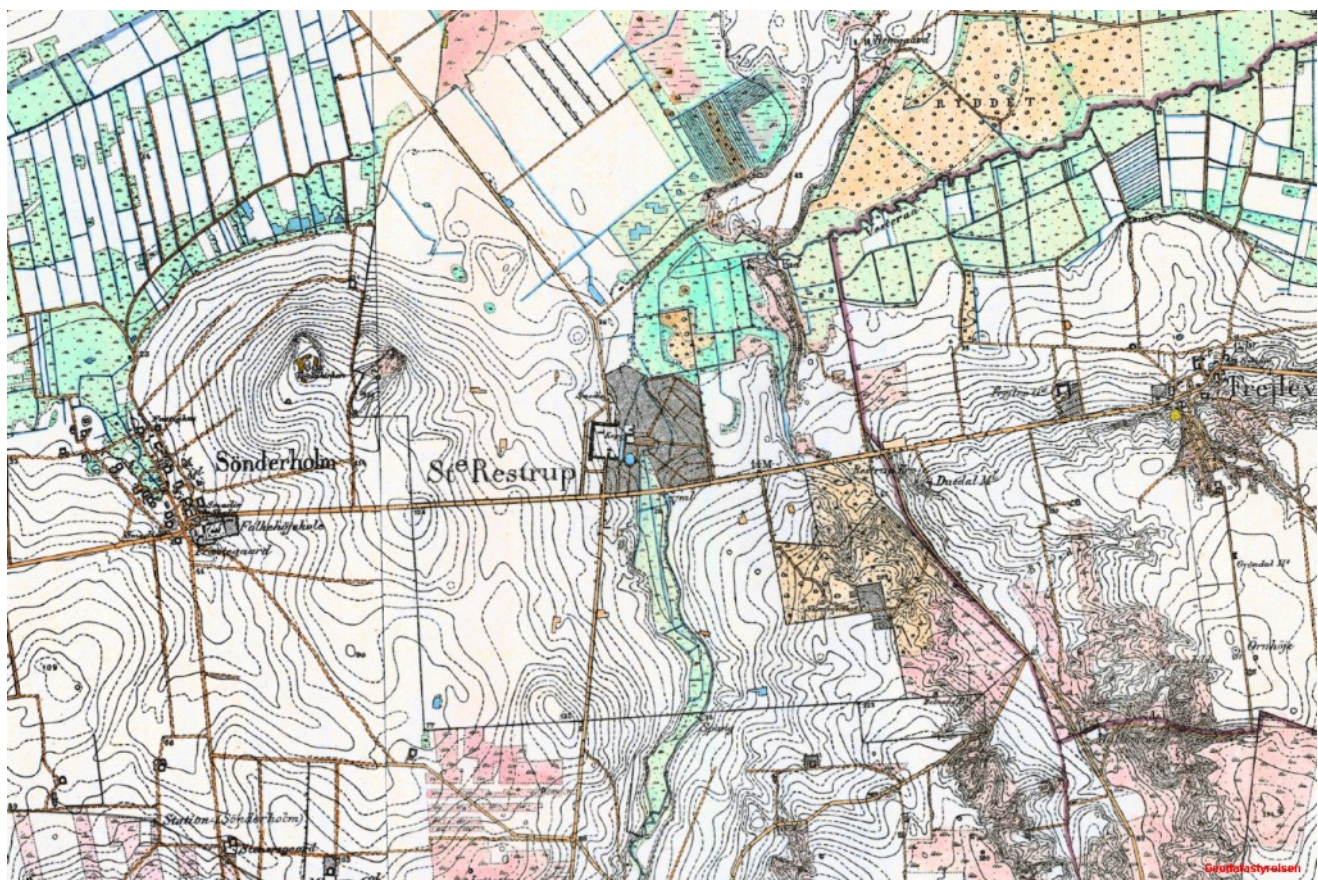
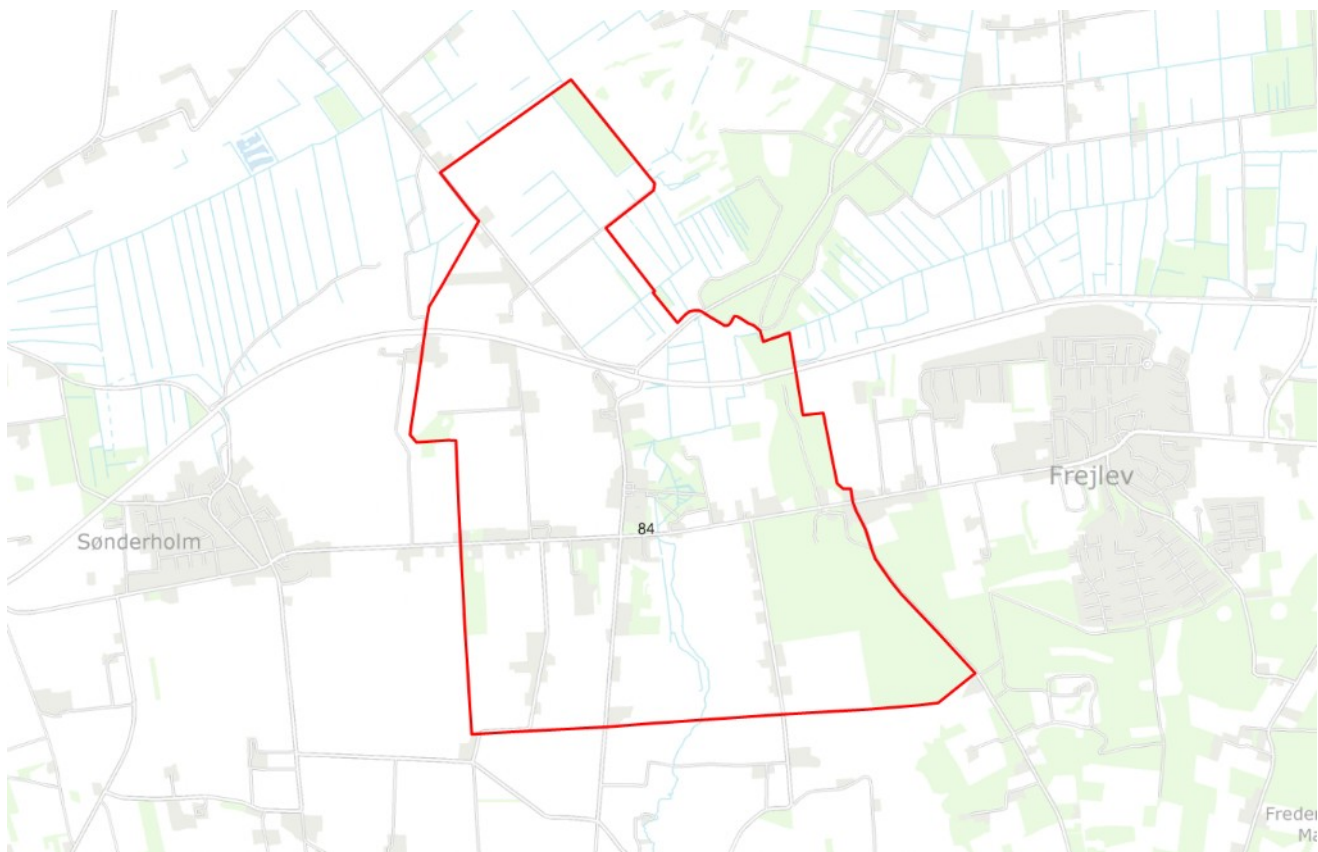
Bosætning på landet

Emner

Husmandsudstyknings

Sted/Topografi

Store Restrup, Sønderholm sogn.

Husmandsudstyknningen fra herregården Store Restrup ca. 12 km. sydvest for Aalborg er stort set beliggende på flad hævet havbund med relativt gode jorder. I engområderne nord for Store Restrup ligger dog et lidt højere område, der har været præget af sandflugt, og som derfor er beplantet. Tæt forbi

herregården løber Hasseris å, og øst herfor er jorden mindre god og ligeledes beplantet (Restrup skov).

Udpegningen omfatter det område af herregården Store Restrups jorder, der var omfattet af udstykningen til husmandslodder i 1912. I kulturmiljøets nordøstlige moseprægede hjørne er afgrænsningen dog tilpasset som følge af nyere landskabsændringer, bl.a. i forbindelse med etableringen af et omfattende landevejsanlæg.

Tid

1912 – til ca. 1930.

Karakteristik

Med landboreformerne omkring slutningen af det 18. århundrede fik de nye selvejerbønder muligheder for økonomisk, social, politisk og kulturel fremgang. Reformerne gav imidlertid ikke tilsvarende muligheder for gruppen af husmænd, der havde taget arven op fra de gamle landarbejdere, og som op gennem det 19. århundrede var voksende i en sådan grad, at den i 1880'erne omfattede to tredjedele af landbobefolkningen. Resultatet blev en splittelse af den samlede bondestand.

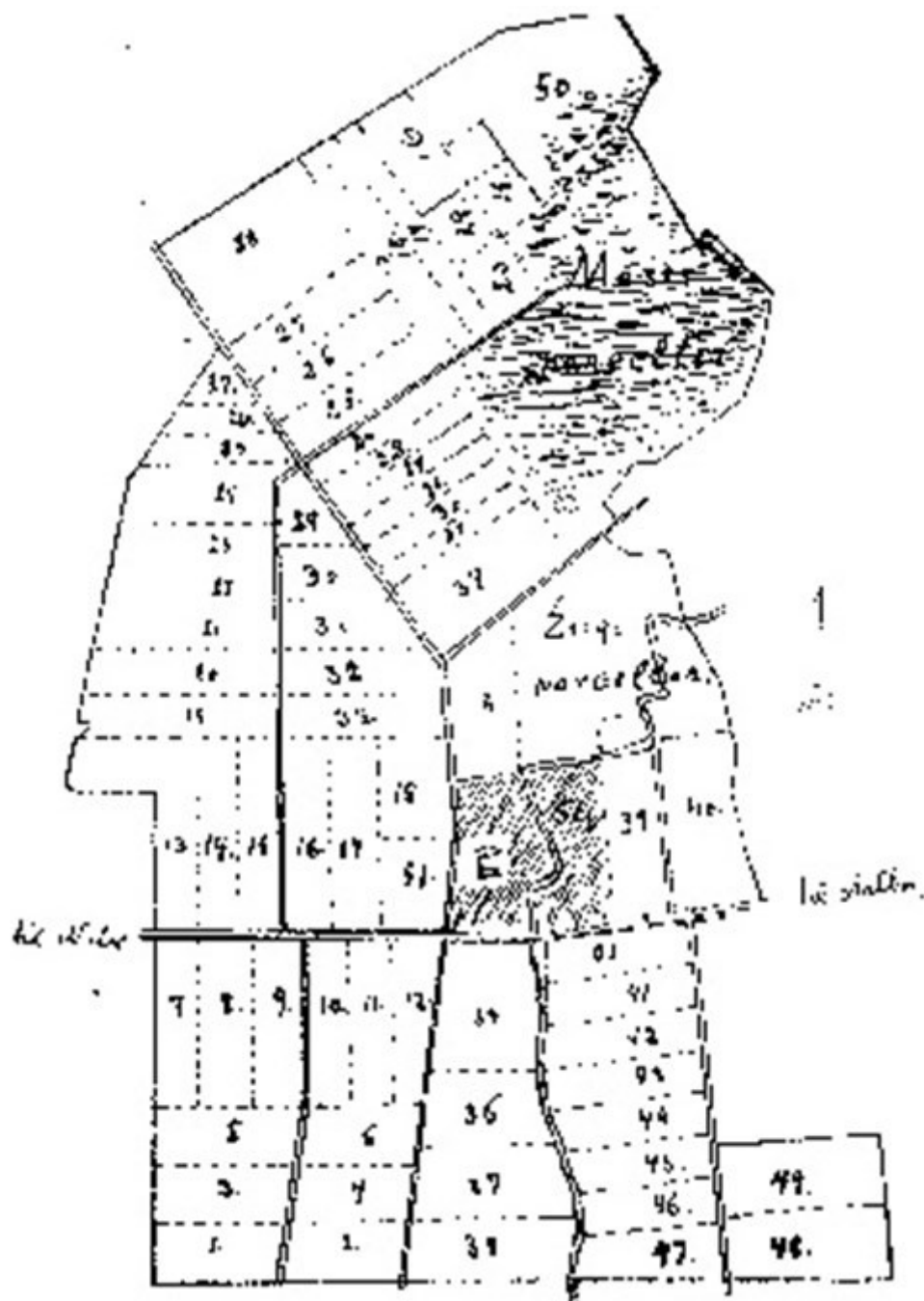
St. Restrup 1932. Lokalarkivet for Frejlev, Nørholm og Sønderholm sogne.

Som modsvar på den voksende fattigdom blandt husmændene tog staten initiativ til Statshusmandsloven i 1899, men da denne imidlertid ikke – og heller ikke dens revisioner i 1904 og 1909 – fik virkning med udstykninger og oprettelse af husmandsbrug i det tilsigtede omfang, vandt krav om jordfordelinger i stigende grad frem blandt husmændene. Den begyndende husmandsbevægelse fik dermed et politisk islæt – dog uden de revolutionære træk der gjorde sig gældende ved lignende samtidige bevægelser i andre lande.

I det gamle Aalborg Amt, hvor der i forvejen var en stærk højskoletradition præget af Thomas Bjørnbaks ideer om at udjævne skel mellem grupper i samfundet gennem oplysning, fik husmandsbevægelsen særligt hurtigt vind i sejlene set i forhold til det øvrige land. Fra omkring 1900 voksede en række husmandsforeninger således frem i området på initiativ af personer, der havde hentet inspiration fra de bjørnbakske højskoler – især fra højskolerne i Fjellerad, Bælum og Skelund – og hertil kom de overordnede enheder Husmændenes Udstykningsforening i Aalborg Amt (stiftet 27. marts 1909) og Aalborg Amts Sammensluttede Husmandsforeninger (stiftet 1914). Husmandsbevægelsens hurtige gennemslag i det gamle Aalborg Amt skyldtes desuden, at området – på trods af Aalborgs industrielle vækst i perioden – havde en relativt lav industrialiserings- og urbaniseringsgrad og dermed havde befolkningen utilstrækkelige muligheder for at søge bort fra landet og ind i andre erhverv.

Husmændenes Udstykningsforening i Aalborg Amt blev stiftet som følge af en opfordring fra februar mødet samme år i husmændenes jyske samvirksomhed om at danne "virksomme udstykningsforeninger i hvert amt for derigennem at få jordfordelingen ordnet netop i den ånd, som husmændene kræver det". Straks efter stiftelsen tog bestyrelsen fat på opkøbet og udstykningen af jord til husmandsbrug – i første omgang mindre gårde bl.a. i Vårst, Skelund og Gandrup, der hver især blev udstykket til en håndfuld husmandslokker hver af et omfang i størrelsesordenen 5-12 tdr. land.

I september 1912 købte udstykningsforeningen herregården Store Restrup for 400.000 kr. af den daværende ejer E.C. Weidemann, og herfra blev der i to etaper (1912 og 1914) udstykket i alt 50 husmandsbrug.

Kort over udstykningen af Store Restrup. Store Restrup lokalhistoriske Arkiv.

Herregården Store Restrup kendes siden begyndelsen af det 15. århundrede, først i slægten Gyldenstiernes besiddelse og siden ejet af en række privatpersoner, hvoraf Christian Levetzow i 1723 opførte den nuværende hovedbygning, der er afløseren for en middelalderlig forgænger. Ved hovedbygningens opførelse blev gårdens avlsbygninger flyttet bort fra det middelalderlige voldsted, hvorved der blev plads til den nuværende trefløjede barokbygning i ét stokværk med kælder. Udstykningsforeningens køb af herregården i 1912 omfattede både de tilliggende jorder og hovedbygningen fra 1723.

Først i 1700-tallet var herregårdens jordtilliggende på over 1000 tdr. hartkorn, men i løbet af 1800-tallet formindskedes det kraftigt ved flere frasalgs, bl.a. af Restrup Enge i 1899, hvor der i 1900 blev udstykket et antal brug efter den da helt nye lov om statshusmandsbrug. Dette til trods var godsets jordtilliggende

stadig så stort, at der kunne udstykkes 1086 tdr. land til husmandsudstykningsne efter salget i 1912. Gennemsnitligt blev størrelsen af de 50 husmandsbrug således ca. 20 tdr. land, hvilket dækkede over et spænd fra 9 tdr. land for det mindste brug til 35 tdr. land for det største.

Udstykningen til husmandslokker faldt i to etaper, fordi man i første omgang ikke havde planer for hovedbygningen og derfor for ikke at fjerne muligheden for et salg af barokanlægget valgte at lade det beholde et tilliggende på 550 tdr. land. Først da hovedbygningen i 1913 blev solgt til højskoleformål, blev de sidste 550 tdr. land af herregårdens jorder derfor udstykket.

Husmandsbrug 1927. Aalborg Stadsarkiv.

Ved den første udstykning blev de vestligste af jorderne udstykket til 33 brug langs vejen mellem Frejlev og Sønderholm og sidevejene Bjerglundvej og Sønderbyvej (numrene 1-33 på oversigtskortet nedenfor). Den anden udstykning omfattede de sidste 17 brug i området på hver side af Hasseris å syd for herregården (numrene 34-50) med en størrelse, der svarede til parcellerne fra første udstykning. Dertil fik alle parcellerne eng- og moselodder.

Initiativet til oprettelsen af en højskole i hovedbygningen blev taget af Aalborg Amts Udstykningsforening i 1913. Efter finansieringen med aktietegning – bl.a. fra udstykningsforeningen selv – var faldet på plads, kunne der 8. august 1914 holdes stiftende generalforsamling til A.S. De Nordjyske Husmænds Højskole paa Store Restrup. Højskolen (nummer 51 på oversigtskortet) fik et tilliggende på 41 tdr. land park, 34 tdr. land agerjord, 8 tdr. land mose og 225 tdr. land skov. Baggrunden for højskolens oprettelse var ønsket om, at husmændene skulle have et sted at holde møder og kurser og at få en større del af

husmandsbørnene på højskole. At skolen først fra 1918 blev betegnet som en husmandsskole (Store Restrup Husmandsskole), skyldtes især, at man i første omgang frygtede, at prædikatet ville virke degraderende for skolen.

Med husmandsudstykningskerne og skolen skiftede den tidligere herregård altså karakter til en husmandskoloni, og denne tendens fortsattes, efterhånden som husmændene i stigende grad organiserede sig praktisk, politisk, socialt og åndeligt. Efter udstykningen organiserede man sig således i Store Restrup og Omegns Husmandsforening, der på flere punkter blev et væsentligt omdrejningspunkt for livet i husmandskolonien.

Inden 1920 dannede husmandsforeningen bl.a. andelsselskabet Store Restrup Andelsmølle og Vandværk ved et køb af et vandværk anlagt af udstykningsforeningen og godsets gamle vandmølle, der producerede elektricitet til hovedbygningen og pumpede vand til vandværket. Fra 1921 etableredes dertil koloniens eget andelsmejeri. I 1917 opstillede husmandsforeningen en kandidatliste til sognerådsvalet med det resultat, at der – som ved de efterfølgende valg – blev valgt 'restruppere' ind. Højskolen kom til at være koloniens sociale omdrejningspunkt bl.a. ved en lang række møder, foredrag, kurser, festarrangementer mm. Endeligt kan nævnes dannelsen af Frimenighedskredsen på Store Restrup i tiden omkring 1920 samt etableringen af Store Restrup Friskole tæt på højskolen i 1928.

St. Restrup Mølle efter 1910. Lokalkivet for Frejlev, Nørholm og Sønderholm sogne.

Bevaringstilstand

Hovedbygningen til Store Restrup herregård fra 1723 og det ældre voldgravsanlæg er bevaret i god stand. Umiddelbart nord for barokanlægget er der opført en række nyere bygninger til højskolens virksomhed, især 2-etages værelsesbygninger. Hverken den gamle hovedgård eller de nyere bygninger anvendes i dag til højskole, men huser en hotel- og restaurationsvirksomhed.

St. Restrup hovedbygning 2019.

På hver side af vejen mellem Frejlev og Sønderholm og langs Bjerglundvej og Sønderbyvej kan udstykningerne af de mange husmandslodder endnu erkendes i form af en mængde beplantede hegnsforløb, der opdeler det dyrkede areal i vinkelrette felter. I en vis udstrækning kan det desuden endnu iagttages, hvordan der er blevet opført små husmandsbrug på de enkelte lodder. Ikke mindst de mange mindre bebyggelsers jævne spredning ud over det store dyrkede areal syd, vest og nord for den gamle herregård vidner tydeligt om overgangen fra en stor dyrkningsenhed til mange små. Enkelte af brugene er endnu i drift, mens andre kun anvendes til beboelse.

Oplevelsen af de mange husmandsbrugs oprindelige indflydelse på landskabets udformning forstyrres imidlertid af en stor opblanding med nyere bebyggelser af varierende karakter. Ved en del af brugene er der på forskellige tidspunkter i løbet af 1900-tallet foretaget udvidelser med nyere avlsbygninger, mens andre stort set synes at have bibeholdt deres oprindelige bygningsmasse. Dertil er der opført en del nyere bygninger ud over husmandsbrugene udelukkende med beboelse for øje (parcelhuse). Det udstykkede områdes oprindeligt ensartede og regulerede præg er dermed forsvundet.

Levende hegn omkring husmandslodder ved Store Restrup 2019.

Kulturmiljøets nordligste del gennemskæres i dag af Ny Nibevej, og her kan udstykningen derfor ikke umiddelbart erkendes.

Bygningen, der blev opført til Store Restrup Friskole i 1928, er bevaret i en lettere ombygget form.

St. Restrup Friskole.

Sårbarhed og virkemidler

Af herregården Store Restrup har den trefløjede hovedbygning (1723, ombygget ca. 1760-70) samt mur med piller mod øst og graven mod vest været fredet siden 1918. Der foreligger imidlertid ingen beskyttelser af kulturmiljøet Store Restrup husmandsudstyknings i den gældende lokalplanlægning.

Herregården og højskolebygningerne synes ikke truede. Det må imidlertid påregnes, at oplevelsen af husmandskolonien indflydelse på landskabets fremtræden er i fare for at blive yderligere forstyrret – især ved sammenlægninger af de dyrkede arealer med deraf følgende bortfjernelser af husmandsloddernes skelmarkeringer med levende hegn og ved etableringen af nye bebyggelser.

En fremtidig planlægning bør sikre, at centrale karaktertræk fra udstykningen også kan opleves i fremtiden. Det kunne ske ved beskyttelse og pleje af et antal af de vinkelrette skelmarkeringer med levende hegn, en vis regulering af om- og nybyggeriet i hele området og evt. ved en udvælgelse af et antal enheder, hvor både jordlodder og husmandsbrugenes bygningsmasse bedst kan søges bibeholdt i en så oprindelig udformning som muligt.

Bonitering

Husmandskolonien på Store Restrup blev i samtiden fremhævet som et mønstereksempel på husmandsbevægelsens arbejde og ideologi og som sådan vist frem for talrige besøgende fra ind- og udland. Ud over at blive fremhævet som repræsentativ for husmandsbevægelsen i Danmark blev den således tillagt en meget stor identitetsværdi.

Repræsentativiteten kan der imidlertid stilles visse spørgsmål ved. – Dels fordi udstykningen var af en størrelse, der langt overgik hovedparten af udstykningerne i det øvrige land, dels fordi Store Restrup-udstykningsnetop synes at være blevet fremhævet, fordi husmandsbevægelsens idealer her var udfoldet i en grad, der ellers ikke lod sig iagttage andre steder. Frem for at være typisk har husmandskolonien på Store Restrups jorder således snarere tjent som et eksempel til efterfølgelse.

Et af de udstykkede husmandsbrug langs vejen mellem Frejlev og Sønderholm 20019.

Husmandskolonien rummer stor pædagogisk værdi for forståelsen af, hvordan man særligt i det relativt lavt industrialiserede Himmerland i tiden omkring 1900 måtte gribe til andre midler end indvandring til byernes fabrikker og servicefag, for at løse problemerne med et befolkningsoverskud i landdistrikterne.

Kontekst/sammenhænge

Forud for købet og udstykningen af herregården Store Restrup opkøbte Husmændenes Udstykningsforening i Aalborg Amt de mindre gårde Vårst, Skelund og Gandrup, der hver især blev udstykket til en håndfuld husmandslodder hver af et omfang i størrelsesordenen 5- 12 tdr. land.

I 1923 købte udstykningsforeningen hovedgården Vår (Farstrup sogn), hvorfra der straks blev udstykket til 22 husmandslodder og bortsolgt en del jord til naboer, mens en stor del af gårdens avlsbygninger blev nedrevet.

Anvendt kildemateriale

Interview med Hardy Frandsen, Store Restrup lokalhistoriske Arkiv, 29. juli 2004.

Baltsen, Arne: Tiden på Restrup Enge fra 1898 til 1933 og Frejlev fra 1933 til 1945. Bjerg-Posten, nr. 16. Lokalhistorisk forening i FrejlevNørholm-Sønderholm sogne 1992, side 25-27.

Fredningslisten, www.kuas.dk.

Poulsen, Th.: St. Restrup. En Historisk Topografisk Beskrivelse. Aalborg 1909.

Roussell, Aage (red.): Danske Slotte og Herregårde. Himmerland og Ommersyssel. København 1966.

Stoffersen, Anette: Store Restrup, en gennemorganiseret husmandskoloni ca. 1912-1932 – dens lokale og samfundsmæssige forudsætninger. Bol og By. 1985:2, side 102ff.

Stoffersen, Svend: Husmændene på Restrup Enge. Bjerg-Posten, nr. 17. Lokalhistorisk forening i Frejlev-Nørholm-Sønderholm sogne 1993, side 19-22.

Stoffersen, Svend: Erindringer fra udstykningen af St. Restrup.

BjergPosten, nr. 24. Lokalhistorisk forening i Frejlev-Nørholm-Sønderholm sogne 1993, side 6-13.

Trap. Ålborg Amt. 5. udgave 1961.